

KÜLGAZDASÁG

A tartalomból:

LESZEK BALCEROWICZ: A lengyel gazdasági reform (1981—1988) • GRZEGORZ W. KOŁODKO: Stabilizációs politika Lengyelországban • DARIUSZ ROSATI: Lengyelország külgazdaságpolitikája és külkereskedelmi mérlege a nyolcvanas években • STEFAN KAWALEC: Programtervezet a lengyel gazdaság privatizálására • MIZSEI KÁLMÁN: Politikai küzdelem a lengyel gazdasági rendszer megváltoztatásáért • JOGI MELLÉKLET: DR. SÁNDOR TAMÁS: A felelősség alóli mentesülés szabályai az 1980. évi Bécsi Konvenció szerint • FOLYÓIRAT-SZEMLE

XXXIV. évfolyam

1990/2

Stabilizációs politika Lengyelországban

Kihívás és korlát*

GRZEGORZ W. KOŁODKO

A szocializmus általános válságba jutott, amelyből csak piaci reformmal, gyökeres gazdaságpolitikai irányváltással lehet kilábalni. A legkomolyabb kihívást a hiánnyal túsuló pénzromlás és a külföldi adósság jelenti. A cikkben tárgyalt másik probléma a fogyasztás és a reálbérek elkerülhetetlen csökkentése a stabilizáció ára. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy súlyos hiányjelenségek közepette el kell vetni a bérindexálás lehetőségét, mert az szükségszerűen — a politikai élet demokratizálódásával ellentétes — pénzreformba torkoltna.

A gazdaság stabilizálása érdekében megtett sokéves erőfeszítések mindeddig nem hoztak eredményt, és az újratermelési folyamat még mindig válsaggal terhes. Bár a válság mélysége országonként változó, éppúgy érvényes Lengyelországra, mint a többi szocialista országra. Ez a válság — amit a szocializmus általános válságának nevezek, hogy megkülönböztessem a termelés válságától, ami a kibocsátás abszolút szintjének csökkenésében mutatkozik meg, és ami Lengyelországban az 1979—1982-es években lépett fel — a társadalmi és gazdasági folyamatok számos kedvezőtlen jelenségében tükröződik. Gondolok itt mindenekelőtt a lassúbb gazdasági növekedésre (néha egyenesen visszaesésre), a gazdaságszerkezet megmerevedésére, az egyensúlyhiányra, az inflációra, a külföldi eladósodásra, a gyenge versenyképességre, az újtókézség hiányára, valamint az ökológiai egyensúly megbomlására. Az ebből származó feszültségek jelentik azt az alapvető kihívást, amellyel a jelenkori szocialista gazdaságoknak meg kell birkóznuk.

A szocializmus általános válságának három síkját különböztetjük meg: a rendszerjellegű, a politikai és a szerkezeti válságot. A gazdasági és pénzügyi mechanizmus gyökeres és visszafordíthatatlan megváltoztatásának kísérlete, a gazdasági reform nem más, mint a rendszerjellegű válságra való reakció. A válságjelenségek leküzdését célzó gazdaságpolitikai intézkedések a célok újraértékelésében és a korábban használttól eltérő eszközök és módszerek igénybevételében tükröződnek. Ebben a megvilágításban kell értékelnünk a stabilizációs politikát is. Az új, megreformált gazdasági és pénzügyi rendszer és a működésüket támogató új gazdaságpolitika a népgazdaság reálfolyamatában olyan átalakulást kell hogy eredményezzen, amelynek eredményeként a társadalmi szükségletekhez és mindenekelőtt a hatékony kereslethez igazodó gazdasági szerkezet jön létre. Ez azt jelenti, hogy a népgazdaság szerkezetátalakítását a mély és mind a mai napig fennálló strukturális válságra adott reakciónak kell tekintenünk.

Ezért a stabilizációs politikát a szélesebb értelemben vett társadalom- és gazda-

* A cikk az ENSZ Nyelvtani Helyi Kutató Intézete (WILBER) számára készült tanulmány alapján íródott.

ságpolitika részének kell tekintenünk. Ez azért van így, mert gazdasági rendszerünk (de ennek hatására társadalmi és politikai rendszerünk is) nagymértékben ingatagga vált, a növekedést pedig számos tényező akadályozza. Ezért miközben nem feledkezzünk meg a hosszú távú gazdasági és társadalmi hatásokat kiváltó intézkedések, különösen a társadalmi szükségletek kielégítésének és a jövőbeli növekedés stabil és tartós környezetének szükségességéről, az is elengedhetetlen, hogy a megfelelő rövid és középtávú intézkedéseket is meghozzuk a gazdaság stabilizálása érdekében. Itt általában a gazdasági rendszer egyensúlyának megteremtését célzó lépésekről van szó, részben a külső, részben — és ez, ha lehet, még fontosabb — a belső környezetet érintőkről.

Jelenleg a szocialista gazdaságok stabilizációs politikájában a fő célkitűzéseket a növekvő külső adósság és az egyre erősebb áremelkedések szabják meg. Ennek komoly következményei vannak, ugyanis ebben az infláció mindkét formája (a nyílt és a visszaszorított is) jelentkezik, csakúgy, mint a pénzügyi egyensúly megbomlása, a nem intézményesült, csupán inflációs túlkereslet formájában megjelenő belső adósság, a második gazdaság, a két valuta egyidejű használata és más kapcsolódó jelenségek. A felsorolt jelenségek határozott összefüggésekben keresztül kapcsolódnak egymáshoz, noha egyesek közülük egymásnak is ellentmondanak.

A reformpolitika megélénkülése

A nyolcvanas évek vége számos szocialista országban az alkalmazkodási folyamatok érezhető felgyorsulását hozta. Ez mind a rendszerjellegű, mind a szerkezeti, mind a politikai szférában megfigyelhető volt, bár a szerkezet változása lassú volt. Ez a szerkezeti változások természetéből következik, minthogy ezekhez többek között beruházásokra lenne szükség, miközben a válság a szocialista gazdaságoknak éppen a korábbi időszakokban megfigyelhető erős beruházási hajlamát fékezte. A termelőalapok adott megoszlásán belüli szerkezetváltás viszonylag jelentéktelen, tekintettel arra, hogy az effajta átalakulás érdekében érvényesülő rendszerjellegű és politikai nyomás alacsony szintű. Gondolok itt mindenekelőtt a termelőeszközök gyártó kapacitásoknak a fogyasztási cikkek gyártására való átállítására, vagyis az „önmagát felélő” gazdaság felfszámolására, amelyben a kibocsátás egy jelentős hányadát termelő célokra hasznosítják, ezen belül a hadiüzemeknek a fogyasztói szükségletek kielégítésére, így mindenekelőtt a háztartásokban igényelt javak gyártására való átállítását. E tekintetben a javulás bizonyos jelei mutatkoztak Magyarországon, ahol bejelentették, hogy a hadikiadásokat 14 százalékkal csökkentik, valamint Lengyelországban, ahol a csökkenés mértéke 1988-ban (reálmértékben) 4 százalék. Lengyelországban, Magyarországon és Jugoszláviában a nyolcvanas évek végén komoly erőfeszítések voltak tapasztalhatók a rendszerjellegű és a politikai változások felgyorsítására. Általánosítva azt mondhatjuk, hogy ezek célja a gazdaságoknak a piacgazdasághoz való további közelítése, a gazdasági kapcsolatok további monetizálása és a politikai viszonyok demokratizálása volt. E három országban változott a kormány, és ezt követően még átfogóbb kísérletek kezdődtek a gazdasági és pénzügyi mechanizmus, valamint a politikai intézmények átalakítására. Mindegyik országnak megvannak a maga sajátosságai [Adam (1989)], de azok a változások, melyeken ma átmennek, a jelenkori szocialista gazdaság bizonyos általános vonásait mutatják, és csak a szocializmus jelenlegi formájának (amit gyakran posztstálinistának neveznek, noha ez az elnevezés Jugoszlávia esetében nem helytálló) általános válságként értelmezhető.

A gazdaság piaci típusúvá alakítása a jelenlegi válság körülményei között sokkal nehezebb feladat, mint egy viszonylag stabilabb, kiegyensúlyozottabb növekedés körülményei között, mondjuk a hetvenes évek elejének Lengyelországában lett volna. Lengyelországban egyáltalán nem teljesülnek azok a feltételek, amelyek az ilyen reform megvalósításánál elengedhetetlenek lennének [Kolodko (1988b)].

Más szempontból szemlélve a kérdést, megállapíthatjuk, hogy Csehszlovákia és az NDK — a gazdaságilag legfejlettebb és a legmagasabb fogyasztási szinttel, elhanyagolható inflációval és viszonylag enyhe hiányokkal jellemezhető két szocialista ország — az, ahol az olyasfajta reformok megvalósítására, melyekkel jelenleg Lengyelország és Magyarország kísérletezik, a legkedvezőbbek a gazdasági feltételek. A probléma épp az, hogy az ilyen, a többi szocialista országhoz képest kedvező feltételek a legutóbbi időkig nem alakítottak ki reformhajlandóságot [Nick (1989)]; ráadásul a piaci és demokratikus reformok felgyorsításával kísérletező országok tapasztalatai sem mindig lelkesítőek, különösen ami a látszatot illeti (magas infláció, társadalmi és politikai destabilizálódás).

A gazdasági és pénzügyi rendszer piaci reformja megköveteli a társadalmi és politikai élet intézményeinek demokratizálását. Ezt a tételt nemcsak egyre szélesebb körben ismerik el, hanem a gyakorlatban is érvényesítik a reformországok, noha eddig még nem elégséges mértékben.

A piaci reformokat és az azokhoz szükséges stabilizációs és alkalmazkodási lépéseket rövid távon csak népszerűtlen intézkedésekkel lehet megvalósítani. Ezek közé tartozik egyes társadalmi csoportok életszínvonalának ideiglenes csökkentése, a veszteséges vállalatok, sőt iparágak felszámolása, az ár- és a jövedelemszerkezet megváltoztatása, az adórendszernek a jövedelemelosztást súlyosan érintő megváltoztatása stb. Számtalan, egymással több síkon ütköző gazdasági érdekléssel van dolgunk, és nem tudhatjuk biztosan még azt sem, hogy mi lesz a jövedelem- és vagyonelosztás változásának az iránya, hát még az erőssége. Ha rossz módszert választanak vagy az időzítés nem megfelelő, ezek az ellentmondások fölfoldhatatlanná válhatnak, amint azt a nyolcvanas évek lengyel válsága is jól példázta.

Hogy az ilyen népszerűtlen, esetleg kibékíthetetlen ellentéteket szülő, de a gazdasági rendszer, a gazdasági szerkezet korszerűsítése szempontjából elengedhetetlen intézkedéseket meg lehessen valósítani, tömegtámogatásra van szükség. A hatalomnak legalább azt mindenképp el kell érnie, hogy az ellenőrzés alól kiszabaduló társadalmi erők legalább elviseljék (és ne gátolják) a gazdasági rendszerváltás folyamatát. Mint ismeretes, a szükséges intézkedések megvalósításához erős kormányra van szükség. Azt lehet mondani, hogy minél átfogóbbak a rövid távú stabilizáció és a hosszú távú szerkezetátalakítás érdekében foganatosított rendszerjellegű és strukturális változtatások, annál erősebb kormányra van szükség.

Egy kormány ereje a tömegtámogatásból vagy a hatékony politikából származhat. A piaci reformokhoz és demokratizáláshoz az előbbire van szükség. Ebben a megvilágításban kell szemlélünk az egyes szocialista országokban, így mindenképp Jugoszláviában, Lengyelországban és Magyarországon végbemenő politikai átalakulásokat. Egyetértésre van szükség legalább az új intézményi keretek tekintetében ahhoz, hogy a szükséges reformokat a lehető legdemokratikusabban lehessen megvalósítani. A gazdasági és társadalmi szétzilálódással, politikai zűrzavarral szembeálló kormány még ilyen támogatás híján is lehet erős, de ereje ilyenkor nem a tömegtámogatásból származik. Bár az események ilyenfajta alakulása nemkívánatos, mégsem lehet kizárni ezt a lehetőséget. Tehát a kilencvenes évek küszöbén a szocialista országok azzal a feladattal kerültek szembe, hogy saját utakon jussanak

el a politikai demokrácia intézményeihez. Nem kétséges, hogy ezek a megoldások sokkal kevésbé lesznek egy kaptafára húzhatók, mint a múltban voltak.

A hiány és a pénzromlás együttélése

Lengyelországnak és a többi szocialista ország stabilizációs politikájának is szembe kell néznie a hiány és a pénzromlás együttéléséből fakadó sajátos nehézségekkel [Kolodko—McMahon (1987)]. Ez a jelenség a piacgazdaságban ismeretlen. Itt nem a nyílt infláció és az elfojtott infláció egymásra épüléséről van szó, hanem egy teljesen új jelenségről. Az általános árszintemelkedésnek, az ezzel járó jövedelem- és erőforrás-átcsoportosulásnak és a javak állandó hiányának sajátos együttéléséről van szó.

Nem csupán az a sajátos, hogy miközben az árak az egekbe szöknek, a hiány fennmarad, és így a két összekapcsolódó jelenség kombinálási arányáról is dönteni kell, hanem az is, hogy az árak még tovább növekedhetnek, miközben a hiány még kínzóbb méreteket ölt. Bizonyos mértékig ez a jelenség hasonló a piacgazdaságokból ismert stagflációhoz, amikor az erősödő inflációt emelkedő munkanélküliség kíséri. A hiánnyal együttélő pénzromlás esetében a nyílt áremelkedés és az elfojtott infláció egymással párhuzamosan nő, az utóbbi pedig az egyre intenzívebb hiányban mutatkozik meg. Ez a jelenség minden olyan szocialista országban megfigyelhető, ahol a nyolcvanas évek második felében reformokat valósítottak meg, de a leglátványosabb Lengyelország esete [Kolodko (1988a)].

Az áremelkedés üteme 1982 és 1985 között folyamatosan csökkent, 105 százalékról 15 százalékra. Ekkor újra nőni kezdett, és nemcsak egyik évről a másikra, de — 1988 második negyedétől kezdve — már egyik hónapról a másikra is. Ez előrelátható hatása volt az 1988. februári úgynevezett „ár- és jövedelemművelet-

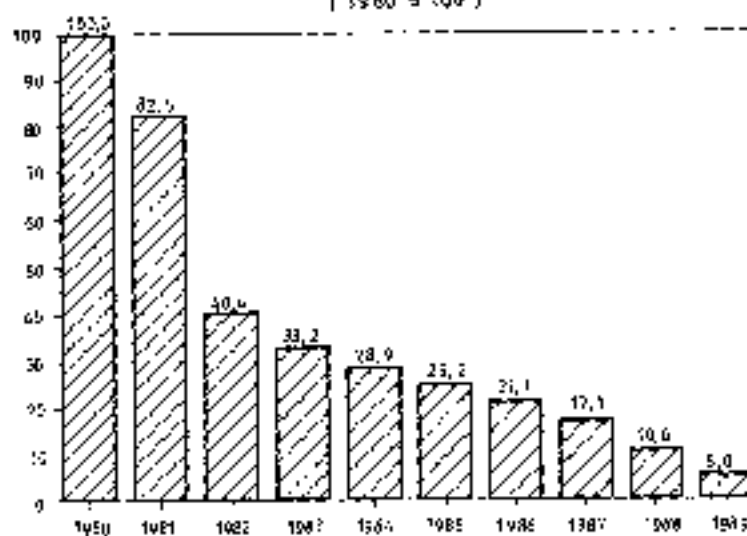
1. ábra

Infláció és értékcsökkenés

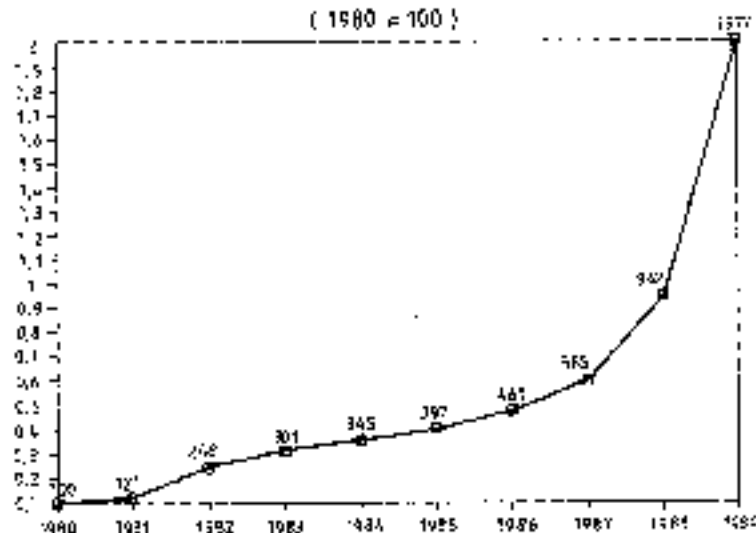
(éves róta százalékban)

2. ábra
A lengyel zloty értékcsökkenése
(1980 = 100)

3. ábra
Infláció Lengyelországban
(1980 = 100)

nek". Újfént bebizonyosodott, hogy a gazdaságpolitika a beígért stabilizáció helyett romboló hatással jár. Miközben az árak növekedése felgyorsult, a zloty egyre gyorsuló ütemben értéktelenedett el. Ezt szemlélteti az 1. ábra. Meglepő az, hogy az 1982—1985-ös évek inflációfékezése és az 1986—1989-es évek gyorsuló drágulása egymás tükörképe.

Az 1980-as, a társadalmi és gazdasági válság kezdetét jelző év 100 zlotysa ma alig több mint 5 zlotyot ér (2. ábra). Más szóval: ha az 1980-as év árszintjét 100-nak vesszük és 1989-re 110 százalékos inflációt várunk, akkor hússzoros árszintemelkedést kapunk (3. ábra), és ennek arányában csökken a lengyel zloty vásárlóereje.

A tényleges vásárlóerő azonban még ennél is kisebb. A hiány mellett a vásárlóerő nem mérhető pusztán a javak és szolgáltatások ama mennyiségével, ami egyéni névértékű pénzért megvásárolható, mert a tényleges beszerzés esélyét komolyan korlátozza az elfojtott infláció. A nyolcvanas évek emelkedő árait egyre ősebb hiányok kísérték. Nincs pontos mutatószámunk az elfojtott inflációnak az áremelkedéshez hasonló mérésére, bár a témának már kiterjedt irodalma van [Nutt (1986), Kolodko (1987), Miljuk (1989)]. Minden hozzáférhető becslés azt mutatja, hogy a szóban forgó időszakban a hiány súlyossá vált. Ez megmutatkozott többek között az inflációs többlet-vásárlóerő mennyiségének növekedésében, és abban is, hogy az üzletek készletei a normális tevékenységet veszélyeztető szintre süllyedtek, továbbá a második gazdaság egyre jobban terjedt, a gazdaság pedig „eldollárosodott” stb. [Rapot (1989)].

A növekvő áremelkedés és az azt kísérő súlyos hiányok azt mutatják, hogy a rövid távú stabilizációs és a hosszú távú szerkezetátalakítási intézkedések képtelenek voltak a gazdaságot az újratermelés változó feltételeihez igazítani. Ez az értékelés mindhárom vizsgálati síkra vonatkozik: a rendszerváltásra, a gazdaságpolitikára és a szerkezetváltásra is. *A stabilizációs politikának tehát csak az a változata tekinthető politikailag megvalósíthatónak, melynek nyomán egyszerre csökken a nyílt és az elfojtott infláció* [Kolodko (1989a)]. Az 1989-es „ár- és jövedelemműveletnek” sem a feltevései, sem a megvalósítása nem felelt meg a feltételeknek. Sőt mi több: a kerckasztal-megállapodásokat követően alkalmazott intézkedések is növelik az árszintet.

A pénzügypolitika és a stabilizációs intézkedések ellentmondása

A rendszermélységű piaci reform jelentősen megnövelné a pénzügypolitika szerepét. De már itt meg kell jegyeznünk, hogy a pénzügypolitika eszközeinek gyakran csak korlátozott hatása van, sőt egyenesen komikusan hat, ha a fejlett piacgazdaságok hasonló intézkedéseivel vetjük egybe őket. Ez a megállapítás például arra a kísérletre érvényes, hogy a tömeges hiány mellett tőkepiacot hozzanak létre [Czekaj (1989)]. A pénzügypolitika számos eszközének hatástalansága részben annak tulajdonítható, hogy a lengyel népgazdaság ma sajátos öszvér: már nem központilag tervezett (tulajdonképpen már egyáltalán nincs tervezve), de egyelőre még piacgazdaságnak is alig nevezhető. Ezért van az, hogy az ár, az adó, az árfolyam és a kamatláb hatása korlátozott is, torz is. A vállalatok ezekre szinte érzéketlenek. Alkalmazásuk gyakorta egészen másfajta alkalmazkodást vált ki a vállalatokból, mint a fejlett piacgazdaságban.

Ezzel nem azt akarjuk sugallni, hogy nincs szükség a pénzügypolitikai eszköztár bevezetésére. Ugyanakkor tisztában kell lennünk azokkal a fogyatékoságokkal is, amelyekkel ezek az eszközök a lengyel gazdaság kiegyensúlyozásában közrehathatnak.

Ha elvetjük a stabilizációs politika utasításos módszereit, és továbbhaladunk a gazdaság piacosításában, a gazdasági kapcsolatok monetizálásában, akkor a népgazdasági pénzügypolitikában is komoly változtatásokra van szükség [Nutt (1988)]. Ezen belül az lenne a legfontosabb, hogy a költségvetési politika eddigi feladatait egyre inkább a pénzpolitika vegye át. Ezért kívánatos volna, hogy megerősödjék a kamatlábaknak mint a pénzmenyiség alakítójának a szerepe. Ugyanakkor korlátozni kell a költségvetési politika pénzforgalmat szabályozó hatását. Csökkenteni kell az állami költségvetésen keresztüli újraelosztást is: ebben csapódik le végső soron valamennyi előző követelmény. Csökkenteni kell a veszteséges termelőknél nyújtott támogatást és a vállalati adókat. Ezzel cáfolni lehet az egyoldalú kincstári szemlélet és a túlzott támogatások vádját. Ami e vádból fennmarad, az a két jelenség szükségszerű kapcsolata. A gondot ugyanis az okozza, hogy az állami költségvetésen keresztül túlzott újraelosztás megy végbe. Ehhez hozzá kell tennünk, hogy amint az állami költségvetésen keresztüli újraelosztás csökken, úgy nő a piacon keresztüli. Ennek előrebocsátása mellett hangsúlyozni kell, hogy megnél kiegyensúlyozottabb lesz a gazdaság, annál kevesebb feszültséget vált ki a piaci újraelosztás.

A pénzpolitika fontosságát hangsúlyozó fenti követelmény fényében érdemes némi figyelmet szentelni a „reálkamatláb” problémájának. Reálkamatlábban általában azt értik, hogy a kamatláb magasabb, mint az infláció. A megnevezés nem egészen pontos, hiszen amit valójában jelöl, az a (reál- és nem névleges értelemben) pozitív kamatláb. A reálkamatláb elnevezésnek valójában azt a kamatlábat kellene jelölnie, ami egyensúlyt teremt a pénz kereslete és kínálata között. Ahogy a reálár is az egyensúlyi ár (és nem pusztán támogatás nélküli ár, bár az árpolitika egyensúlyteremtő szerepéről folytatott vitákban ez az értelmezés az uralkodó), a reálkamatláb sem egyszerűen egy olyan kamatláb, ami magasabb az áremelkedések üteménél. Ez voltaképp egyensúlyi kamatláb, olyan, amely képes a gazdaság valamennyi ágának pénzkeresletét a pénzkínálattal egyensúlyba hozni. A további megfontolásainkban azonban a közkeletű értelmezést fogjuk használni, amely szerint tehát itt a pénzromlás üteménél magasabb kamatlábról van szó.

Általánosan elterjedt és helyes az a követelés, hogy (reálértelemben) pozitív kamatlábra kell törekednünk. Nehézségünk pusztán az, hogy *nem tudjuk megállapítani, ez mekkora legyen*. A fejlett piacgazdaságban ezt a problémát a piac megoldná, de egy tervgazdálkodás utáni szétzilált gazdaságban erre képtelen. Mi több, erre még a pénzügyi hatóságok is képtelenek, minthogy az egyre magasabb árak és az egyidejűleg állandósuló hiány közepette ez képtelenség is. Ilyen körülmények között egy rövid alkalmazkodási időszakot követően az infláció újra a kamatláb fölé emelkedik. Ennek oka az a jelenség, amit talán a kamatlábemelzés egymást kiegyensúlyozó inflációs és inflációellenes hatásának nevezhetnénk.

Az inflációellenes hatás kétfajta folyamattal függ össze. Először: csökken (bár — ezt hangsúlyozni kell — csak ideiglenesen) a különböző szektorok, főleg a vállalatok pénzkereslete. A vállalatok csökkentik készpénzigényüket, működőtőke-szükségletüket nagyobb mértékben alapozzák saját eszközökre, és forrásaik nagyobb hányadát költik beruházásokra. A kereslet növekménye népgazdasági szinten kisebb, különösen a tőkejavaké, de a fogyasztói kereslet is csökken, mégpedig a bérekre gyakorolt közvetett hatás folytán.

Másodszor: a megtakarítási hajlandóság átmenetileg ugyancsak nő. Ez főleg a háztartásokra érvényes. Az alkalmazkodási folyamat ismét csak lassítja a kereslet növekedését, vagyis inflációellenes hatása van.

Lengyelországban bizonyos mértékig mindkét jelenség megfigyelhető volt 1988-

ban, amikor a kamatlábat 30 százaléokban szabták meg. Ez lett volna az ún. reálkamatláb, minthogy három százalékponttal magasabb volt, mint az éves népgazdasági tervben előirányzott áremelkedés (az előző évről áthúzódó hatásokat kiszűrve). Az úgynevezett „új” árnövekedésnek eszerint nem lett volna szabad meghaladnia a 27 százalékot. Az effajta számítások nyilvánvalóan hibásak, inkább csak a közvélemény félrevezetésére és ezzel bizonyos rövid távú politikai hatások kiváltására alkalmasak. Valójában eleve 45 százalékos áremelkedést terveztek. A „teljesítés” végül is meghaladta a 61 százalékos, vagyis kétszerese volt a reálkamatlábnek. A nem szocialista betétesek átlagkamata pedig csak 22,5 százalék volt (figyelembe véve a bankbetétek megoszlását).

A fenti jelenségek 1989-ben még határozottabban jelentkeztek. Ekkor tettek kísérletet, hogy a kamatlábat közvetlenül összekapcsolják a pénzromlás ütemével. Ezért nagyságát a tervben feltételezett inflációs ráta meghatározott százalékosan határozták meg. Az igazi gondok forrása az volt, hogy — mint azt már kifejtettük — szó sincs már tervgazdálkodásról. Az előrejelzések 55 százalékos áremelkedést mutattak (még a parlament által február közepén elfogadott dokumentumok is). Ténylegesen az 1989-es év első felének inflációja — ha az előző év megfelelő időszakához hasonlítunk — meghaladta a 75 százalékos, és ez tovább nőtt az év második felében. A havi áremelkedés körülbelül 8 százalék, ami éves szinten 160 százaléknak felel meg. Úgyhogy az infláció és a kamatláb közti rés egyre nagyobb lesz, nemhogy csökkenne.

Kétségtelen, hogy az erősödő pénzhigulás Lengyelországban éppúgy, mint a többi szocialista országban egy sor viszonylag jól ismert és kellően feltárt oknak a következménye [*Adria* (1983); *Nuti* (1986); *Wintiecki* (1986); *Kolodko* (1987)]. Nincs szükség rá, hogy ezt itt bővebben ismertessük. Amit azonban itt ki kell emelnünk, az a reálkamatláb elérésére irányuló kísérlet inflációs hatása. Ez a hatás pedig kettős.

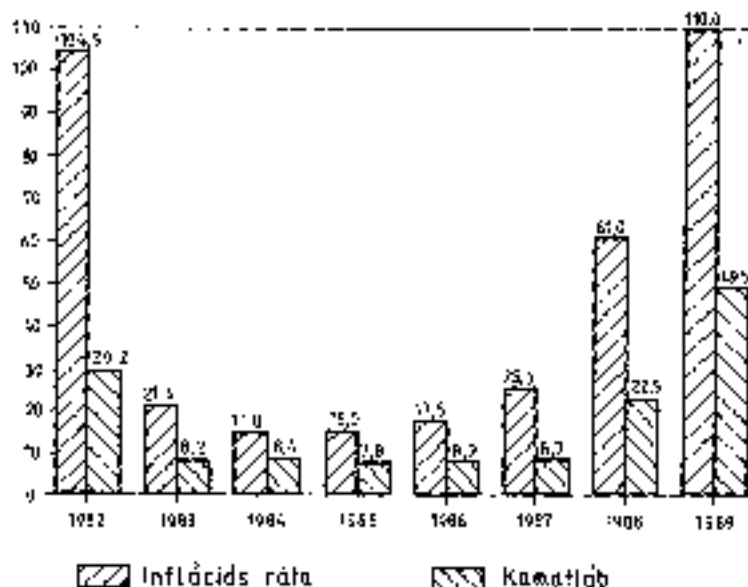
Először: a takarékbetétekre fizetett kamat jelentős növekedésére tekintettel, 1989-ben eleve 65 százalékosan állapították meg a reálkamatlábakat, de ez még év közben jelentősen nőtt. Ennél még nagyobb mértékben emelkedtek a jövedelmek — főleg a háztartásoké. Így a magas kamatlábak gerjesztette pótlólagos kereslet kétségkívül jelentős hányadát szivta fel az 1989. évre előirányzott pótlólagos kínálatnak.

Másodszor: a bankhitel egyre drágább lesz, és ez — tekintve, hogy ezt a drágulást áthárítják a termelési költségekre és az árakra — még magasabbra emelte az általános árszínvonalat. Más szóval: a reálkamatláb Lengyelországban a hivatalosan elvárt antiinflációs hatással ellentétesen csak táplálta a drágulási hullámot (lásd a 4. ábrát).

Azt jelenti-e ez, hogy a kamatlábemeléseknek nincs értelme? Természetesen nem, hiszen minél kisebb az eltérés az infláció és a kamatláb között, annál kisebb a betétesek vesztesége, annál kisebb a *bankrendszeren keresztüli* újraelosztás mértéke, az erőforrás és a jövedelem elvonása a megtakarítóktól és átcsoportosítása a kölcsönvők felé. Belátható tehát: a politika nem biztosít tartós (reálértékben) pozitív kamatlábat, még középtávon sem.

A pozitív kamatláb elérésére irányuló törekvés csak akkor lehet sikeres, ha az áremelkedés mérséklődik. Lengyelországban ez volt a helyzet az 1982—1985-ös években (lásd a 4. ábrát). Ez volt az az időszak, amikor meg kellett volna kísérlni a betétek és a hitelek kamatlábat a csökkenő inflációs ráta fölé emelni. Abban az időben azonban ez az elképzelés nem talált kellő támogatásra, a gazdaságpolitika

Kamatláb és inflációs ráta (háztartások behételei)

nem karolta fel, és véleményünk szerint ez is hozzájárult az árak elszabadulásához a következő években.

Ezzel kapcsolatban meg kell fogalmaznunk egy gazdasági elvet, amelyet a stabilizációs politika megvalósításánál feltétlenül figyelembe kell venni. Nevezetesen: *hiánygazdaságban az árszintemelkedést meghaladó reálkamatláb kialakítására tett kísérlet mindig az infláció adott irányzatát erősíti. Ha a kérdéses időpontban az áremelkedés lanyhul, akkor a kamatláb ilyen beállítása tovább fékezi az inflációt. És megfordítva: ha e kísérletre olyankor kerül sor, amikor az infláció erősödik, a magasabb kamatláb még feljebb nyomja az árszintvonalat.* Úgyhogy egy hatékony stabilizációs politikának először kell lassítania az áremelkedést, és csak ezt követően lehet a kamatlábat az inflációs ráta fölé emelni. Világos tehát, hogy a stabilizációs politika elsődleges feladata a gyorsuló áremelkedés és a súlyos piaci hiányok egymással összefüggő folyamatainak megtörése.

A kerekasztal-tárgyalások során kidolgozott „Állásfoglalás a társadalom- és gazdaságpolitikáról, valamint a rendszer reformjáról” [Stancowisko (1989)] egyes pontjaiban ennek a követelménynek megfelel. Bár az ott javasolt intézkedések összességükben inflációs jellegűek, számos rész kérdésben helyes álláspont érvényesül, különösen ami a tőkejavak kereslete és kínálata közti összhangot, az állami költségvetés kiegyensúlyozását, valamint a vállalatok és magánháztartások keresletének a gazdaság lehetőségeivel való összehangolását illeti. Érdemes hangsúlyozni, tekintettel a korábbi megállapításainkra is, hogy a megállapodások szerint a költségvetési hiánynak a központi bank általi automatikus meghitelezése meg fog szűnni. Ezt a hiányt inflatorikus hatással nem járó módszerekkel kell majd finanszírozni, többek

között az állami tulajdon bizonyos elemeinek értékesítésével, a vállalatok és a háztartások által is megvásárolható értékpapírok kibocsátásával.

A probléma az, hogy ha csak nem sikerül további eredményeket elérni a pénzromlás megfékezésében, nem sok érdek fűződik ezen értékpapírok megvásárlásához vagy a tőkepiac kiépítéséhez, ezek nélkül pedig aligha számíthatunk a kereslet és kínálat népgazdasági szintű egyensúlyának megteremtésére.

Amivel itt szembetaláljuk magunkat, az a *negatív visszacsatolás rendszere, melyben ismét csak az infláció a központi tényező. Nem számíthatunk komolyabb előrelépésre a stabilizációban, amíg nem sikerült áttörést elérni az infláció dolgában.*

A gazdaság kiegyensúlyozása, a fogyasztás és a bérek összefüggése

A stabilizációs politika egyik nagyon népszerűtlen eleme, hogy rövid távon csökkentenie kell bizonyos társadalmi rétegek életszínvonalát. Ez a kérdés komolyabb figyelmet igényel, minthogy vele kapcsolatban gyakoriak a félreértések. Gyakran halljuk azt az állítást — ismert lengyel közgazdászok szájából is [Kleer (1989)] —, hogy a válság nem számolható fel a lakosság életszínvonalának további csökkentése nélkül. Itt most az életszínvonalat azonosnak vesszük a nemzeti jövedelemből megvalósított fogyasztással, bár ez módszertanilag nem helyes. Célszerűbb lenne a reálfogyasztás fogalmát használni. A reálfogyasztás több, mint a szétozott folyó nemzeti jövedelemből történő fogyasztás (beleértve a külföldi átutalásokat is), minthogy magában foglalja a múltban felhalmozott, fogyasztást szolgáló forrásokat, valamint a háztartások által előállított termékek és szolgáltatások értékét. Válságban előfordulhat, hogy a szétozott nemzeti jövedelemből történő fogyasztás csökken, ugyanakkor a reálfogyasztás nő, vagy legalábbis lassabban csökken. *M. Pohorille* (1982) ezt a jelenséget „kéleltetési elvnek” nevezi. A nyolcvanas évek elején Lengyelországban ez kétségtelenül érvényre jutott. Itt azonban egy másik kérdésre szeretnék kitérni. Nevezetesen: hogy a javasolt stabilizációs és alkalmazkodási intézkedések valóban szükségessé teszik-e a (nemzeti jövedelemből történő) fogyasztás csökkentését.

Úgy érzem, ez nem szükségszerű, bár kétségtelenül szükség van a — béreket is magukban foglaló — személyes reáljövedelmek csökkentésére. E két állítás nincs annyira ellentétben egymással, mint az első pillantásra tűnik, különösen népgazdasági szinten nem. A csökkenő reálbérekkel párosuló növekvő fogyasztás állítólagos ellentmondása a hiánygazdaságban, tehát inflációs egyensúlyhiány esetén feloldható.

Az olyan gazdaságban, mely erős, de részben elfojtott inflációs nyomásnak van kitéve, a kereslet állandóan meghaladja a kínálatot. Hosszú távon ez az úgynevezett inflációs túlkereslet kialakulásához vezet [Herer—Sadovski (1981), Kolodko (1986), Nati (1986)]. Ilyen körülmények között, még ha az áremelkedés általános üteme nagyobb is, mint a névleges személyes jövedelmek (a bérek) növekedéséé, a magánháztartások fogyasztása nőhet. Végül is a fogyasztás a termelés függvénye és a fogyasztásicikk-ellátásáé, vagy pontosabban azok reálértékesítéséé, nem pedig a reáljövedelemszinté. Világítsuk meg ezt egy példán!

A t_0 évben legyen a háztartások névleges jövedelme 100 egység, melyből 95 százalék szolgál fogyasztási célra, 5 százalék pedig az önkéntes megtakarítás növekménye. A — ténylegesen értékesített — javak kínálata azonban csak 90 egység, így 5 egységnyi kikényszerített (vagyis a háztartásokra az áruhiány által rákényszerített) megtakarításra is sor kerül. A t_1 évben a nominálbérek 10 százalékkal nőttek, így a névleges bérek szintje 110 egység. Az inflációs ráta ugyanakkor 14 százalék,

Így az árindex 114. Ez azt jelenti, hogy a reálbér 3,5 százalékkal, vagyis 96,5 százalékra esökken. Az árak piaci kínálata — mely egyéb tényezők függvénye — a szóban forgó időszakban 2 százalékkal nőtt (például azért, mert nőtt a termelékenység), ami azt jelenti, hogy a piaci kínálat mennyisége az előző évinek 91,8 százaléka, névértékben pedig 104,6 százaléka. Az önkéntes megtakarítási hajlandóság továbbra is 5 százalék, a háztartások 5,5 egységet szeretnének megtakarítani a jövedelmükből (amit itt most a bérökkel egyenlőnek veszünk). A fizetőképes kereslet tehát 104,5 egység (folyó jövedelem mínusz a pénzmerlegnek az önkéntes megtakarítás miatti csökkenése). Ezzel a kereslettel szemben állt egy, az előző évinél reálértékben 2 százalékkal magasabb, nominálértékben 104,6 százalékos kínálat. Az egész kínálatot értékesítették, és — lévén hogy a háztartások nem készleteznek — el is fogyasztották. Így a fogyasztás 2 százalékkal nőtt, minthogy ilyen ütemben nőtt a termelés (és a kínálat, a pénzköltés, valamint a fogyasztás), annak ellenére, hogy a reáljövedelem 3,5 százalékkal csökkent. Ezek a számok többé-kevésbé helyesen tükrözik Lengyelország 1987. évi helyzetét, amikor a reálbérek átlag 3,5 százalékkal csökkentek, ugyanakkor a magánháztartások fogyasztása 3 százalékkal nőtt.

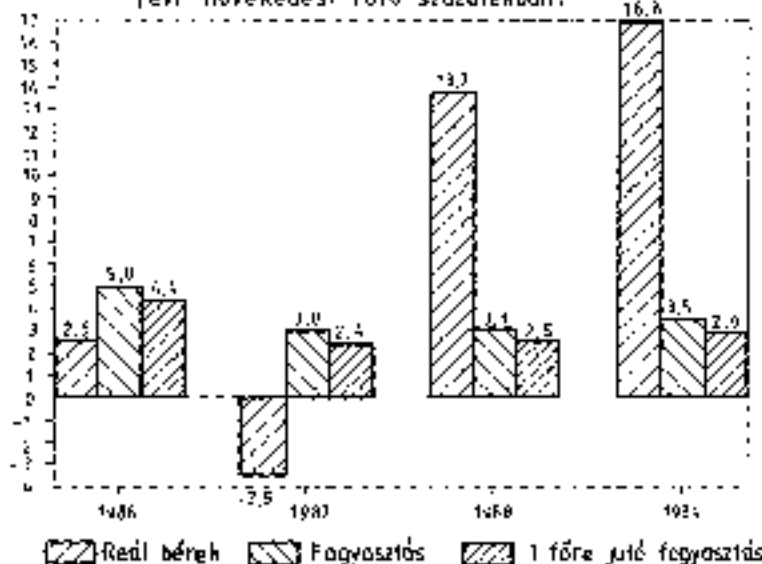
Hadd jegyezzük meg, hogy népgazdasági szinten ennek az „ára” a kikényszerített megtakarítás eltűnése volt. Ez a t_0 évi 5 százalékról t_1 évben nulla százalékra csökkent. Hogy a kép teljes legyen, hadd tegyük ehhez hozzá, hogy az árukészlet t_1 évben folyó áron 0,1 százalékkal nőtt, aminek az az oka, hogy a kínálat (104,6 százalék) némileg meghaladta a folyó jövedelmek által támasztott keresletet (104,5 százalék). Éppen ez az a kívánatos stabilizációs hatás, amire hiányszociális gazdaságban a reáljövedelem szintjének csökkentésével törekszünk. Ez a hatás kiváltható anélkül, hogy az átlagos fogyasztási szintet csökkentenünk kellene, ha sikerül fenntartanunk egy olyan növekedési struktúrát, melyben a fogyasztás állandóan nő.

Természetesen ennek a fordítottja is igaz lehet. Lehetséges, hogy a reálbérek növekedjenek (statisztikai értelemben), miközben a fogyasztás csökken, vagy hogy a bérek aránytalanul megemelkedjenek a termelés és fogyasztás tényleges növekedéséhez viszonyítva. Lengyelországban 1988-ban, a fogyasztás 3,1 százalékos növekedésével a reálbérek majdnem 14 százalékos növekedése párosult! (5. ábra)

5. ábra

Fogyasztás és reálbérek

(évi növekedési ráta százalékban)

A probléma lényege, hogy az itt tárgyalt összefüggések csak népgazdasági szinten és csak nagy átlagban teljesülnek. A valóságos társadalmi és gazdasági mechanizmus keretei között ha egy 3,5 százalékos reálbércsökkenéssel 2,4 százalékos fogyasztásnövekedés párosul, ez csak a dolgok átlagos menetét tükrözi. Minél magasabb azonban az áremelkedés üteme, annál jelentősebbek az ezen átlagtól való eltérések. Ezért van az, hogy minél magasabb az infláció rátája, annál nehezebben valószínűsíthető meg a reálbér csökkentését célul tűző stabilizációs politika a társadalom beleegyezésével (hacsak nem akarjuk a háztartások *átlagfogyasztási szintjét* csökkenteni). Pedig épp ilyenkor lenne a legnagyobb szükség a háztartások egyidejű illezkedésére is.

A lengyelországi helyzetet két tényező még tovább bonyolítja. Először is: ott van az a széles körben elterjedt vélemény, hogy a lengyel társadalom már drágán megfizetett a válságért. Ez akadályozza a konstruktív vitát, melynek többek között határozottan rá kellene mutatnia a — formális és statisztikai értelemben vett — reálbér és fogyasztás különbségére. Hadd szögezzük le azonban, hogy nem ez az egyetlen probléma. Emlékezzünk vissza rá, hogy elméleti példánkban a háztartásoknál a t_0 évben megmaradt 10 egység névleges megtakarítás, ennek felét azonban a hiány kényszerítette ki. A t_1 évben a megtakarítás már csak 5,5 egység, ami arra utal, hogy a megtakarítások reálszintje rögzül, és népgazdasági szinten már nincs kényszertakarékosság. Azt hiszem, hogy ez a jótékony stabilizációs hatás a háztartások szemszögéből nem kívánatos, mert azt a benyomást kelti, mintha pénzüket vesztenék.

A helyzetet bonyolító második tényező a reálbérek és jövedelmek 1988. évi növekedése volt. Ezt valaminek ellentétes irányból ellensúlyoznia kell a következő években, hacsak nem adódik valami más levezető csatorna, például az önkéntes beruházás. Ez utóbbi lehetségesnek látszik, tekintettel a magánvállalkozás és a termelőtevékenységekbe történő magánberuházás előtt megnyíló új lehetőségekre. A legfontosabb azonban az lenne, hogy a jövőben ne vonjanak el túl sok pénzügyi forrást a háztartásoktól, inkább próbálják meg a kínálattal fedezni a *folyó személyes jövedelmeket*.

A gazdasági, társadalmi és politikai korlátokra visszatérve, úgy tűnik, hogy ami a személyes jövedelmek (és különösen a bérek), valamint a fogyasztás reálnövekedési ütemét illeti, a gyors pénzromlástól szenvedő szocialista országoknak bizonyos jól meghatározott jellemvonásokkal rendelkező stabilizációs politikát kell folytatniuk. Először is: néhány évre be kell fagyasztaniuk, vagy — szélsőséges esetben, mint ami Lengyelországnál — csökkenteniük is kell az átlagreálbér-szintet. Másodszor: a fogyasztásnak enyhén növekednie kell, a belföldön felhasznált nemzeti jövedelem növekedésével összhangban, vagyis ami az adósságszolgálat teljesítése után fennmarad. Harmadszor: a stabilizációnak lehetőleg kordában kell tartania az áremelkedést (amennyire ez megvalósítható az alkalmazkodási folyamat egy adott szakaszában), hogy ezzel is mérsékeljék a vagyon és a jövedelem újraelosztását. Végül negyedszer: megfelelő védelemben kell részesíteni a gazdaságilag leggyengébb csoportokat, hogy elkerülhető legyen a társadalmi rétegek körében az életszínvonal túlságos csökkenése. Nem kétséges, hogy az életszínvonal effajta csökkentése a népesség nagy létszámú csoportjai esetében elkerülhetetlen lesz. Ez azonban a stabilizáció ára: az a költség, amibe a gazdasági válság leküzdése kerül.

Minden országnak megvannak a maga sajátosságai. Túl az általánosságokon, még a válságnak, az alkalmazkodásnak, a növekedésnek is van egy sor sajátos vonása. Ez néha különös jelenségek és folyamatok formájában mutatkozik meg, máskor csak azokat az egyedi formákat jelöli ki, melyekben az általános irányzatok érvényre jutnak. Ez utóbbiak érdekelnek bennünket elsősorban. Ebben az összefüggésben kell szemlélnünk azokat a meg-megújuló kísérleteket is, hogy a lengyel gazdaság válságán „még ebben az évben” úrrá legyenek, és egyetlen haszárvágással leküzdjék azt, amit én a szocialista gazdaság általános válságának nevezek. Itt utalok mindenekelőtt a „Népgazdaság konszolidációs tervére:” [*Plan* (1989)], a „kerekasztalvitákra” és azok eredményére [*Porozumienia* (1989)].

A „Népgazdaság konszolidációs terve” újabb válságellenes kísérletként született meg több olyan sikertelen próbálkozást követően, amikor maga a próbálkozás is elmaradt (mint például „A pénz megszilárdításának programja” esetében). Ez az 1988. februári puasztító kimenetelű „ár- és jövelemművelet” (amit szokás „az árjegyzék és ellentételezése” hadműveletnek is nevezni) következményeire történő gyors kormányzati reagálásként alakult ki. Mint azt fentebb már hangoztattuk, a kormányzat kezéből kicsúsztak a folyamatok, és a nyíltan emelkedő árakat — ami már meghaladta a tervezett 45 százalékot és elérte a 61-et — az egyre erőteljesebb kínálati infláció egészítette ki. A már korábban is jelentékeny hiány óriásira duzzadt. Ezt erős társadalmi elégedetlenség kísérte, ami különféle tiltakozásokba, sztrájkokba torkollott. A „gazdasági reform második szakaszának” beindításával voltaképp a gazdasági, a társadalmi és a politikai egyensúlyteremtés lett volna a cél, valójában azonban ezzel épp ellentétes hatást ért el. E fejlemények vezettek el a szocialista országok történetében először a kormány bukásához. Érdemes kiemelni, hogy a minisztortanács távozásának követelése az úgynevezett „hivatalos szakszervezettől” eredt.

A kormány lemondott, a rendszer azonban fennmaradt egész 1989 őszéig. A megoldásra váró, egyre tornyosuló nehézségek szintén megmaradtak. A legfontosabb ezek közül az emelkedő árszint, az egyre erősebb gazdasági egyenlőtlenség és a növekvő külföldi adósság. A bérránytalanságok szintén növekszenek, minden nyilvánvaló társadalmi és politikai következményükkel együtt, miközben fennmaradnak a nyilvánvalóan nemkívánatos árrányok. Azt mondhatjuk, hogy a helyzet 1989-ben még sokkal súlyosabb, mint az évtized elején volt, mégpedig az időközben megkísérelt többszöri talpra állás ellenére is.

A „Népgazdaság konszolidálási tervo”, amit 1988 augusztusában, a LEMP központi bizottságának 7. plénumán terjesztettek elő, és amit a parlament hosszas viták után 1989 februárjában fogadott el, arra lett volna hivatott, hogy a válsághelyzeten és az ebből adódó kedvezőtlen folyamatokon változtasson. Sajnálatos módon már az első félévben ez a terv is vágyálomnak bizonyult, mert a politikai megfontolásokból származtatott inflációellenes célokra, nem pedig pontosan megfogalmazott stabilizációs intézkedésekre épült. A szándéknyilatkozatok előterében az élelmiszeripar, a lakásépítés és a környezetvédelem állt. Az a kísérlet, hogy a „konszolidáció tervét” a pénzmegszilárdítási program [*Program* 1987] egyébként helyes feltételezéseire alapozzák, kudarcba fulladt. Az utóbbi elképzelés szerint az állam gazdaságpolitikáját a gazdasági egyensúly és az infláció megfékezése követelményeinek alá kellett volna rendelni. A nyolcvanas évek Lengyelországában általánossá vált kollektív alkudozás rendszere — mely oly kívánatos elvben, ha a gazdasági és politikai élet demokratizálódik — ugyanis gyakran tévútra vezet. Ahe-

lyett, hogy átfogó és belsőleg egybehangolt irányelveket alakítanának ki, a gazdaságpolitika egymással összeegyeztethetetlen célok és követelmények között próbált egyensúlyozni.

Hangsúlyozni kell, hogy „A népgazdaság konszolidálása programjainak” összhangban kellett volna állnia a Nemzetközi Valutaalappal megtárgyalt alkalmazkodási programmal. Ennek belső, hazai változatának kellett volna bizonyos értelemben lennie. Nem így történt. Kiderült, hogy nem lehet a gazdaság talpra állításának olyan tervét kidolgozni, mely egyaránt megfelelné a nemzetközi pénzvilág és a lakosság várakozásainak. Lengyelország — de éppúgy más országok, így Jugoszlávia vagy Magyarország — stabilizációs tervének is bizonyos kompromisszumot kell létrehoznia e két ellentétes álláspont között. Azt hiszem azonban, hogy egyedül azok az intézkedések számíthatnak bizonyos sikerre, melyek vállalkoznak a pénzromlással együttélő hiány fokozatos leküzdésére.

A lengyel kormány 1989. évi terve nem is kínált ilyen lehetőségeket, mert valójában nem is törekedett arra, hogy megfékezze az áremelkedést. Ez önmagában még nem lett volna baj, hiszen jelenleg a népgazdasági terv már nem tekinthető a kormányzati gazdaságpolitika valóságos eszközének. Ráadásul a kerekasztal-tárgyalásokat követően, a konszolidációs terv várható élettartamát nyilvánvalóan megrövidítették és a szerepét megváltoztatták, ezáltal pedig a megállapodások népgazdasági hatásai is értelemszerűen módosultak.

A „kerekasztal” ötlete a konszolidációs tervvel többé-kevésbé párhuzamosan született meg. Értelme főképp a politikai szempontokban rejlett.

A kerekasztalnál elért megállapodások egyes elemeinek kétségkívül hatása lesz a rendszer egész szintjén is. Elsőként az úgynevezett „új gazdasági rendre” vonatkozó megállapodásokat kell említenünk. A szóhasználatbeli különbségek ellenére az új gazdasági rend elemei lényegében a gazdasági reform második szakaszára és a konszolidációs terv megvalósítására vonatkozó korábbi kormányzati irányelvek folytatását jelentik — még ha a hangsúlyok némileg máshova is esnek: bizonyos lépések felerősödtek, más megoldások átfogóbb jellegre tettek szert. Ez a rendszerjellegű változtatások folyamatában kétségtelenül fontos előrelépés. A folyamat (a már hagyományos „három S” mintájára) „három D”-vel jelölöm: a deregulálás, demopolizálás, demokratizálás együtteséről van szó [Kolodko (1989b)].

Miközben a kialakítandó gazdasági mechanizmus tartalmi vonásaiban közmegegyezés jött létre, a jövő gazdaságpolitikája annál inkább vitatott. A politika a rendszerváltás közben is győzedelmeskedett a gazdasági ésszerűség felett. Az egyetlen különbség az, hogy most ezért inkább az egykori ellenzék hibáztatható, mint a Rakowski-kormány. Az ellenzékét szintén a maga rövid távú politikai érdekei vezérelték, mihelyt az újjászületett szakszervezeteket a törvény ismét elismerte. A sztrájkok felfüggesztéséért cserébe a szakszervezetek kikényszerítették a bérek általános indexálását. Tekintettel arra, hogy az áremelkedés átlépte a társadalomlélektani okokból minőségi változást jelentő három számjegyű küszöböt, ráadásul továbbra is állandósuló hiánnyal párosult — ez a megállapodás újabb tényezővel hővítette a már amúgy is erős inflációs spirált. Ez arra utal, hogy a formálódó többpárti lengyel hatalom 1989 során nem volt képes a pénzromlást kiváltó tényezőkkel szembeállni.

A béreknek az árakhoz történő merev hozzákötése tovább fogja éleszteni a drágulás lángját. Ráadásul ez a megoldás cleve megakadályozza azt, hogy az árak és a jövedelmek szerkezeti arányai átrendeződhessenek. Ez kioltja a lelkiismeretes munkára serkentő ösztönzők hatását.

Miközben az indexálás bizonyos társadalmi és szakmai csoportok bérkövetelé-

seit gyengíti, más csoportok követeléseit erősíti. Ez tovább gyengíti azoknak az új pénzügyi és gazdasági mechanizmusok hatását, melyeket a száguldó hiányinfláció körülményei között amúgyis nehéz mozgásba hozni. A béreknek és az egyéb jövedelmeknek az általános áremelkedés üteméhez történő merev hozzáigazítása csak a nem termelő szolgáltatások és bizonyos társadalmi juttatások körében indokolt, így különösen az öregségi és rokkantnyugdíjak, valamint az ösztöndíjak körében. A termelők esetében ez a módszer az egyensúlyteremtő intézkedések egész rendszerét teheti kérdésessé, beleértve a keresztpólis javaslatait is. A bérek és az árak teljes körű és merev összekapcsolásának igénye arra a tévhitre épül, hogy eképp válna lehetségessé bizonyos alapvető társadalmi magatartásformák módosítása. Valójában azonban ez lehetetlen, mégpedig a társadalmi igények erőssége, a béreknek a létfenntartási költségekhez való kérelmettel igazodása és e kérelmettelésben meglévő jelentős és alig ellenőrizhető eltérések miatt. Egy hiánygazdaságban megvalósított indexálás alig hasonlítható egy piacgazdasághoz. Hiánygazdasági viszonyok közt a háztartások inflációs várakozásait és keresletüket is a *szabadpiaci* (feketepiaci) áralakulás szubjektív megítélésére alapozzák, márpedig ezek a mozgások sokkal erőteljesebbek, mint azt a létfenntartási költségek átlagos növekedése kimutatja.

A *három számjegyű* árszintemelkedés küszöbén és súlyos hiányjelenségek közepette elfogadott bérindexálás azzal egyenlő, hogy fejest ugrunk a száguldó inflációba. Ezen olyan pénzhiágulási folyamatot értek, ahol a bérek mozgása a termelés hatékonyságával már semmilyen módon sincs összekapcsolva, ahol a megtakarítás értelmét veszti, mert az infláció a gazdasági növekedés ellen fordul. E folyamatoknak végül is pénzreformba kell torkollniuk. Ez utóbbinak pedig még a kísérlete is összeegyeztethetetlennek bizonyulhat a politikai élet demokratizálásával.

Az adott körülmények között tehát az általános indexálás bevezetése ahhoz a helyzethez közelít, melyben csak idő kérdése a pénzreform.

Valószínű, hogy előbb még keresztül fogunk menni egy újabb sikertelen stabilizációs kísérleten, vagyis a bér- és árbefagyasztáson. Nyilvánvaló, hogy ez utóbbi lépés sem fogja kiküszöbölni sem a pénzromlás okát, sem a következményeit, de legalább mérsékli a lakosság inflációs várakozásait, és némi időt hagy a további lépések előkészítésére. Tulajdonképpen a jelenlegi körülmények között egy bér- és árbefagyasztásnak is lenne értelme, mindenestre több, mint a bérek és árak merev összekötésének gazdaságilag teljesen értelmetlen és kilátástalan megoldása. Úgy tűnik azonban, hogy ismét a rövid távú politikai megfontolások győzdelmeskedtek. 1989-től azonban a rosszul megválasztott gazdaságpolitikáért a felelősség nem az állampárti kormányt terheli, mint korábban, hanem az egykori ellenzéket (bár nem kétséges, hogy megint a LEMP kormányt fogják majd érte okolni). Voltaképp ez az ára annak, hogy a demokratikus intézmények olyan későn születtek meg Lengyelországban.

Jegyzetek

- Adam, J.* (1989): *Economic reforms in the Soviet Union and Eastern Europe since the 1960's*. MacMillan Press, London.
- Adirín, J.* (1988): *Stagflation in the USSR*, Falls Church, Va, Delphic.
- Czekaj, J.* (1989): *Ile warte na obligacje?* *Zycie Gospodarcze*, 1989. 15. sz.
- Goodman, D. S. G.* (1989): *Communism and reform in East Asia*. Frank Cass, London.
- Herer, W.—Sudowski, W.* (1981): *Nawia inflacyjny. Zjawisko i mechanizmy*. *Zycie Gospodarcze*, 1981. 32. és 33. sz.
- Kleer, J.* (1989): *Kto zapłaci?* *Polityka*, 1989. 11. sz.
- Kolodko, J. W.* (1989): *The repressed inflation and inflationary overhang under socialism*. Faculty Working Paper, Urbana-Champaign. 1989. február.

- Kolodko* (1987): *Polaka w swiecie inflacji*. Książka i Wiedza, Warszawa.
- Kolodko* (1988a): Economic change and shortageflation under centrally planned economics, *Economia della Scelta Pubblica*, 1: 15—32. o.
- Kolodko* (1988b): Crisis, adjustment and development in socialist economies: case of Poland. Pénzügykutató Intézet, Lengyel Nemzeti Bank, Warszawa.
- Kolodko* (1989a): Reform, stabilization policies and economic adjustment in Poland. WIDER Working Paper, Helsinki. N° 51, 1989. jan.
- Kolodko* (1989): Inflacja — reforma — stabilizacja. *Almapressa* (kiadás alatt), Warszawa.
- Kolodko, G. W.—McMahon, W. W.* (1987): Stagflation and shortageflation: a comparative approach, *Kyklos*, 40 (2): 176—197. o.
- Májuk, A.* (1989): Interjú. *Szocializtyicseszkaja Indusztrija*, 1989. 78. sz.
- Mizsei K.—D. Rosati* (1989): Adjustment Through opening of the socialist economies, WIDER Working Papers, Helsinki. N° 52. (1989. január).
- Nick, H.* (1989): Marktwirtschaft: Mythos und Realität. *Neues Deutschland*, 1989. április.
- Nuti, M.* (1986): Hidden and repressed inflation in Soviet-type economies: definition, measurements and stabilization. *Contributions to Political Economy*, 5: 37—82. o.
- Nuti, M.* (1988): Remonetization and capital markets in the reform of centrally planned economies, EUI Working Paper 88/361. Firenze.
- Plan* (1989): Plan konsolidacji gospodarki narodowej. A Minisztertanács Hivatala, Warszawa. 1989. február.
- Pohorille, M.* (szerk.) (1982): Tendencje rozwoju konsumpcji. Postulaty i uwarunkowania. Warszawa: PWE.
- Porozumienia* (1989): Porozumienia „okraglego stolu”. A Minisztertanács Hivatala, Warszawa. 1989. április.
- Program* (1987): Program umacniania pieniądza. *Bank i Kredyt* N 11—12.
- Raport* (1989): Raport o sytuacji finansowej państwa w 1988 roku. Pénzügykutató Intézet, Warszawa, 1987. május.
- Stanowisko* (1989): Stanowisko w sprawie polityki społecznej i gospodarczej oraz reform systemowych. *Zycie Gospodarcze*, 1989. 16. sz.
- Weintraub, S.* (1981): Our stagflation malaise. Ending inflation and unemployment. Westport, Conn., London: Quorum Books.
- Winiński, J.* (1986): Inflacja w gospodarce rynkowej i w gospodarce planowej. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.